

Zadania III etapu

Zadanie III.1

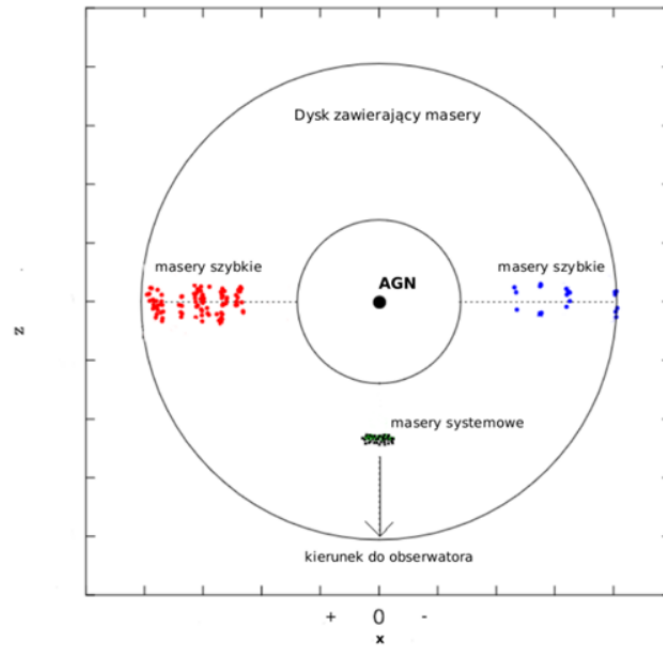
W galaktyce M106 wykryto dysk gazowy krążący wokół aktywnego jądra (AGN). Dysk zawiera wielką liczbę wodnych maserów emitujących promieniowanie w zakresie radiowym. Tworzą one megamaser, składający się z dwóch układów: maserów systemowych oraz maserów „szybkich”. Pierwszy układ znajduje się w jednakowej odległości R od AGN-u i ma prędkość radialną zbliżoną do prędkości AGN-u $v_0 = +465$ km/s. Drugi układ obserwowany jest po obu stronach AGN-u i charakteryzuje się ściśle keplerowską zależnością prędkości radialnej od odległości r do środka dysku: $v_r \sim r^{-1/2}$.

Rysunek 1 przedstawia schemat modelu masera widzianego z „góry” wraz z położeniem obu systemów maserów. Rysunek 2 przedstawia wyniki obserwacji megamasera w M106 wykonane za pomocą radiowej interferometrii wielkobazowej. Zaobserwowano, że masery systemowe wykazują liniową zależność prędkości radialnej od położenia x podanego w milisekundach łuku (mas). Nachylenie tej zależności, reprezentowanej przez prostą na rysunku 2, wynosi $\Omega = 280$ km/s/mas. Ponadto zmierzono przyspieszenie dośrodkowe maserów systemowych równe $a = 9,3$ km/s/rok.

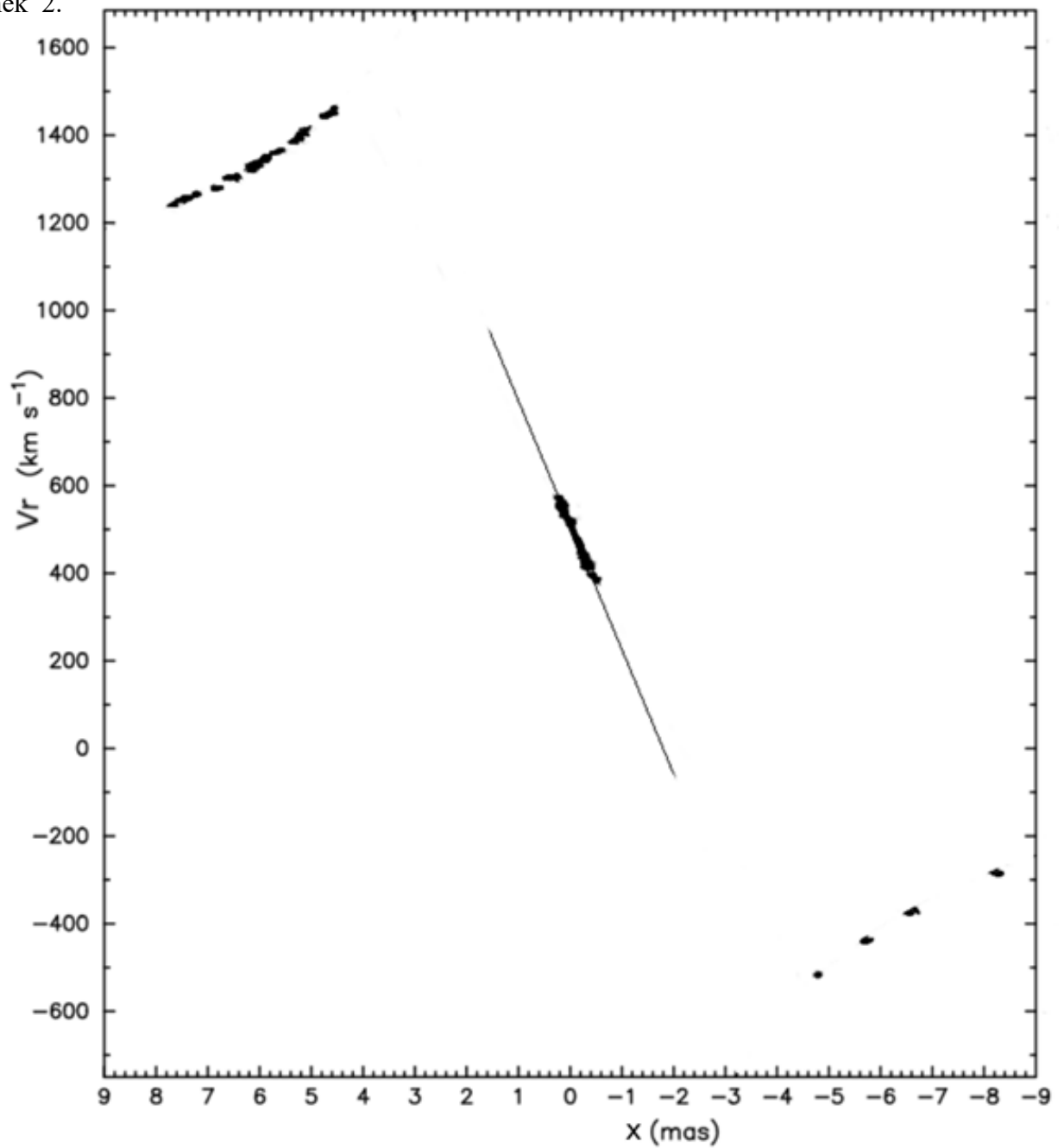
Posługując się modelem megamasera oraz danymi przedstawionymi na rysunku 2 wyznacz masę AGN-u (czarnej dziury) w masach Słońca oraz odległość do galaktyki M106 w megaparsekach. Możesz przyjąć upraszczające założenia:

- dysk jest płaski a AGN jest położony w jego centrum,
- kąt jaki tworzy płaszczyzna dysku z lokalną płaszczyzną nieba jest bliski 90° ,
- poprawki relatywistyczne są zaniedbywalne.

Rysunek 1.

Rysunek 2.

Zadanie III.2

Parametr Hubble'a opisuje tempo ekspansji Wszechświata i jest zdefiniowany jako:

$$H(t) = \frac{1}{a(t)} \frac{\Delta a(t)}{\Delta t}$$

gdzie $a(t)$ jest czynnikiem skali,

a $\Delta a(t)$ to zmiana czynnika skali w niewielkim odstępie czasu Δt .

Wartość parametru Hubble'a może się więc zmieniać wraz z upływem czasu. Powoduje to, że – w długiej skali czasowej – przesunięcia ku czerwieni odległych obiektów mogą się również zmieniać.

Poniższa tabela przedstawia wartości parametru Hubble'a w pewnym modelu kosmologicznym, które zmierzyliby obserwatorzy znajdujący się na różnych przesunięciach ku czerwieni.

z	$H(z)$ ($\text{km} \cdot \text{s}^{-1} \cdot \text{Mpc}^{-1}$)
0	67,4
0,5	89,1
1,0	120,7
1,5	159,6
2,0	204,3

Zakładając poniższy model kosmologiczny, oblicz o ile zmieni się w ciągu 10 lat przesunięcie ku czerwieni pewnej galaktyki, która znajduje się obecnie na przesunięciu ku czerwieni $z = 1,000$ (jeden). Oblicz zmianę prędkości ucieczki tej galaktyki. Wynik podaj w cm/s.

Zadanie III.3

Cefeidy to klasa gwiazd zmiennych, które regularnie zmieniają jasność wskutek pulsacji. Pulsacje powodują okresowe zmiany temperatury efektywnej i promienia gwiazdy. W poniższych tabelach znajdują się pomiary prędkości radialnej i jasności w filtrach V i K pewnej cefeidy. Jej okres pulsacji wynosi 35,54804 dnia.

Pomiary prędkości radialnej

Lp	JD	v_r (km/s)	$\sigma(v_r)$ (km/s)
1	2449939,86	4,42	0,26
2	2450119,03	-6,61	0,37
3	2450497,79	14,33	0,27
4	2450505,52	18,38	0,29
5	2450526,73	3,32	0,27
6	2450530,69	10,20	0,27
7	2450534,60	15,43	0,28
8	2450536,59	17,19	0,28
9	2450796,73	-16,26	0,32
10	2450802,79	-11,77	0,28

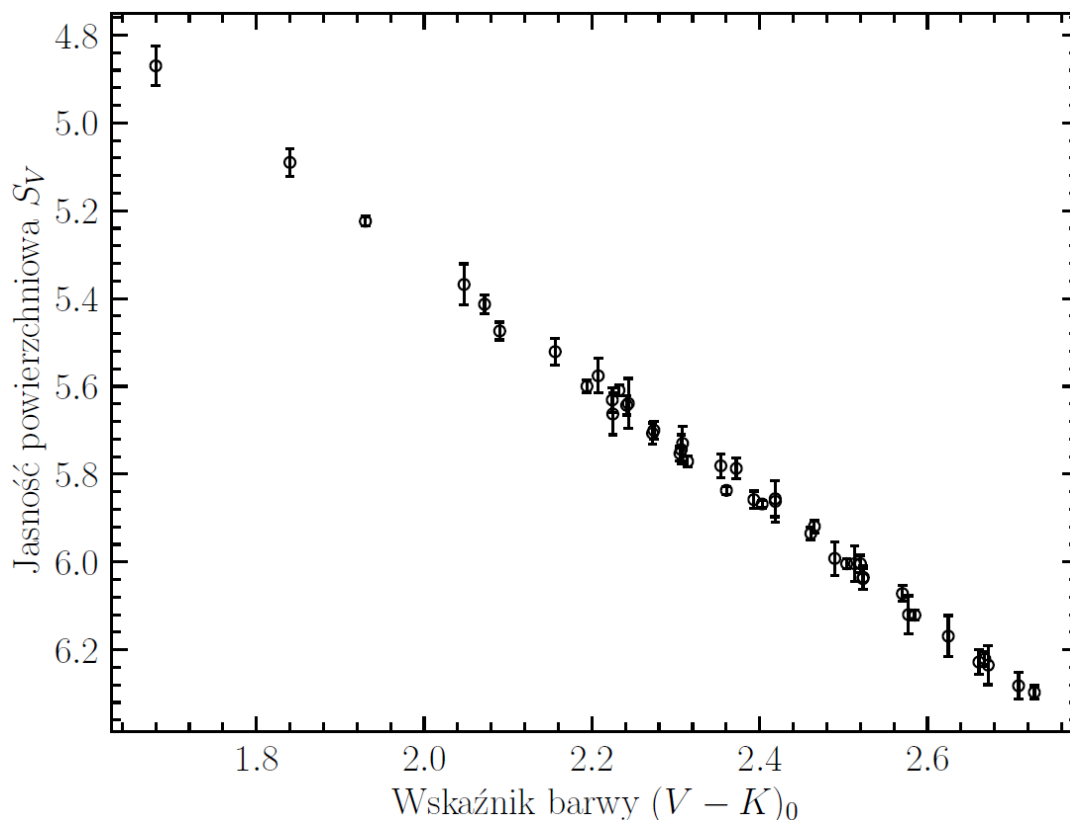
Pomiary jasności

Lp	JD	V_0 (mag)	K_0 (mag)
11	2452453,49	3,46	1,06
12	2452742,70	3,45	1,18
13	2452745,62	3,39	1,23
14	2452747,59	3,23	1,21
15	2452749,57	2,96	1,15
16	2452751,57	2,79	1,08
17	2452755,61	2,85	0,98
18	2452763,55	3,13	0,92
19	2452766,54	3,25	0,95
20	2452770,53	3,41	1,01

- Narysuj wykres przedstawiający zmiany wskaźnika barwy $(V-K)_0$ tej cefeidy w funkcji fazy pulsacji. Zaznacz, kiedy cefeida była najgorętsza.
- Narysuj wykres przedstawiający zmiany średnicy kątowej tej cefeidy w funkcji fazy pulsacji. Zaznacz, kiedy cefeida była największa.
- Wykorzystując pomiary prędkości radialnej, narysuj wykres przedstawiający jak promień cefeidy zmienia się z fazą pulsacji.
- Oblicz odległość do cefeidy.

Wskazówka:

Jasność powierzchniowa gwiazdy (w pewnym filtrze λ) jest zdefiniowana jako $S_\lambda = m_\lambda + 5 \log \theta$, gdzie m_λ jest wielkością gwiazdową w danym filtrze, a θ jest średnicą kątową gwiazdy wyrażoną w milisekundach łuku. Poniższy wykres przedstawia zależność między jasnością powierzchniową w filtrze V a wskaźnikiem barwy $(V-K)_0$.

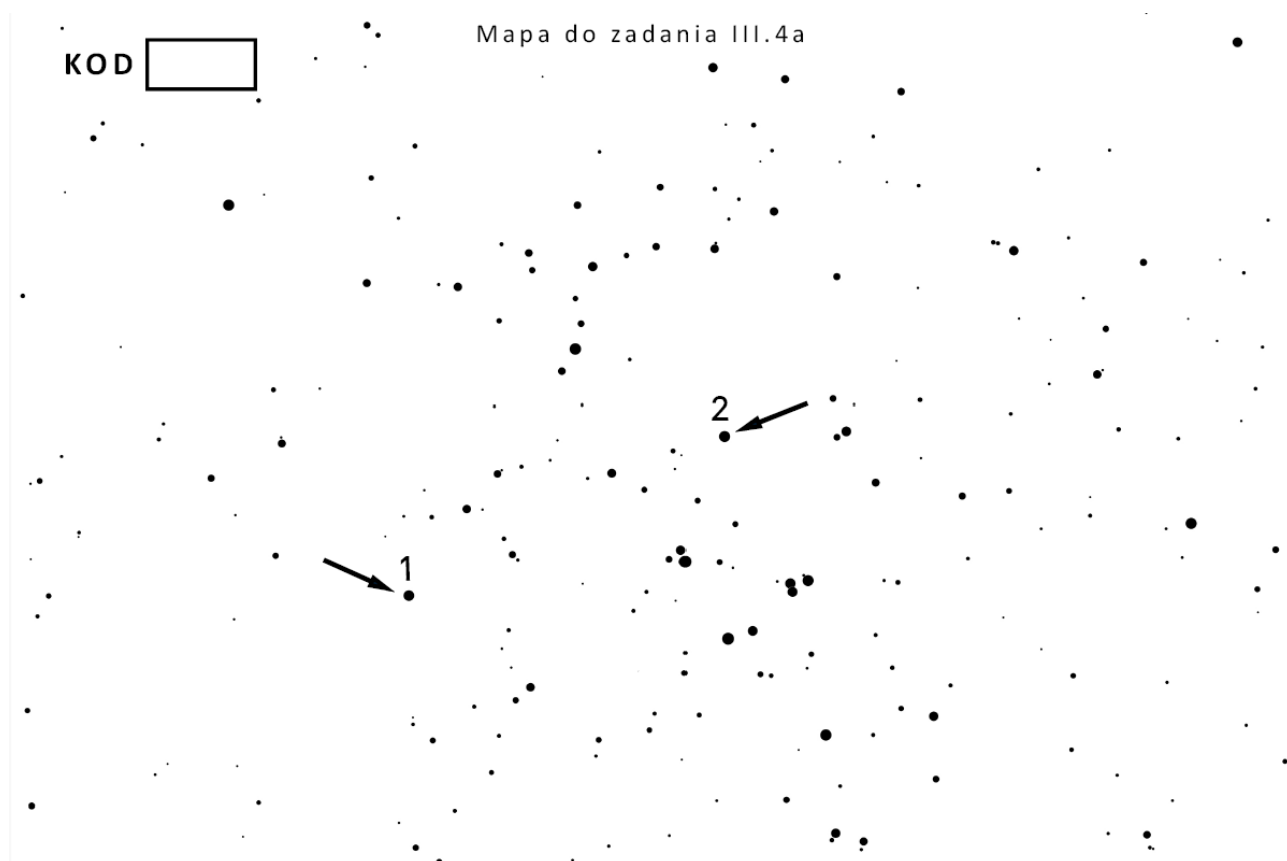

Zadanie III.4a

Do dyspozycji masz mapkę gromady otwartej M44 (Praesepe, w gwiazdozbiorze Raka) i *Obrotową Mapę Nieba*. Na podstawie obserwacji tej gromady, przeprowadzonej za pomocą teleskopu zwierciadłowego na montażu azymutalnym:

- określ orientację gromady, rysując na mapce strzałki wskazujące kierunek północny (N), wschodni (E) oraz pion(G),
- zaznacz krzyżykami położenia trzech jasnych gwiazd gromady, których brakuje na mapce. Jasność brakujących gwiazd jest zbliżona do jasności gwiazd wskazanych strzałkami.
- wyznacz kątową średnicę pola widzenia teleskopu i oceń przybliżone rozmiary kątowe tej gromady,

Na załączonej mapce gromady M44 strzałki wskazują dwie gwiazdy o znanych współrzędnych równikowych: $\alpha_1 = 8^h 41,8^m$; $\delta_1 = +19^\circ 52'$ i $\alpha_2 = 8^h 39,7^m$; $\delta_2 = +19^\circ 47'$. Oś lunety celowniczej nie jest zgrana z osią teleskopu.

Zadanie III.5

W styczniu 2024 roku ogłoszono odkrycie pulsara milisekundowego znajdującego się w układzie podwójnym z niewidocznym towarzyszem. Zauważono, że sygnały radiowe pochodzące od pulsara nie dochodzą w równych odstępach czasu, lecz są opóźnione lub przyspieszone względem średniej o maksymalnie 27,8 s. Okres orbitalny pulsara wynosi 7,44 dnia.

Na podstawie obserwacji efektów relatywistycznych w tym układzie podwójnym, stwierdzono, że całkowita masa układu wynosi $3,887M_{\odot}$.

Wiedząc, że masa pulsara znajduje się w przedziale $1,17 M_{\odot} \leq M_p \leq 1,79 M_{\odot}$ i zakładając, że jego orbita jest okręgiem, podaj możliwy zakres nachylenia orbity do płaszczyzny stycznej do sfery niebieskiej.

Czym może być niewidoczny towarzysz pulsara?

Zadanie III.6 - zadanie planetaryjne**KOD ZAWODNIKA _____.**

Zadanie będzie polegało na obserwacji sztucznego nieba w sali projekcyjnej. Po przejściu na salę i zajęciu wskazanych miejsc aparatura wyświetli dwie projekcje związane z dwoma częściami zadania (po około 10 minut). W trakcie obu części wyświetlany będzie czas lokalny. Odpowiedzi można będzie uzupełnić po powrocie do sali egzaminacyjnej.

W czasie projekcji można posługiwać się czerwonym światłem ale skierowanym wyłącznie w dół! Można wstawać z fotela ale bez zmieniania miejsca. Należy zachować ciszę w czasie przejścia oraz w czasie projekcji. Prosimy o niekorzystanie z toalety w czasie części planetaryjnej. Odpowiedzi prosimy zapisać na tej kartce!

Część A

Zaprezentowany zostanie naturalny widok nieba z Ziemi od zachodu Słońca do północy. W poniższej tabeli wpisz zaobserwowane planety oraz określ gwiazdozbiór, na tle którego daną planetę widać. Należy podać nazwę polską lub skrót IAU nazwy łacińskiej.

Planeta	Gwiazdozbiór

Część B

Na czarnym niebie (bez gwiazd i atmosfery) zostaną wyświetlone pewne linie związane z astronomią sferyczną i ruchem ciał w przestrzeni kosmicznej oraz południk lokalny ze skalą. Należy zidentyfikować wszystkie linie. Prezentacja będzie obejmować jedną dobę.

Linia:	Identyfikacja (nazwa lub opis)
A	
B	
C	
D	
E	